

## Агресивното поведение през призмата на социалната психология

Силвия Крушкова

**Abstract: Aggressive Behavior through The Prism of Social Psychology:** *The paper issues associated with aggressive behavior in the eyes of social psychology. Give a definition of aggression and focus on the main factors influencing the formation of pronounced aggressive behavior. Analyze various theoretical and presented empirical evidence for the origin and development trends of aggressive acting out in ordinary life. Explain the different perspectives of researches working in the field of social behavior. Present and the different types of constraints that have an impact on aggressive behavior and its manifestations. Introduced is the principle of social learning which has a great influence on the formation of increased aggressive behavior of the individual. Knowledge of the nature of the formation of aggressive behavior contributes to opportunities to create techniques that will reduce expression and hence can be adjusted very aggressive behavior.*

**Key words:** *aggression, behavior, social learning, psychology, theory, research.*

### ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години се засили интересът на изследователите социални психолози върху въпросът свързан с агресията и агресивното поведение. Отново се работи върху въпросите: кои са причините които карат хората да бъдат агресивни, придобива ли се агресивното поведение или е резултат от генетика, докъде влияят генетичните фактори и какъв е относителният дял на средата и другите ситуативни фактори върху агресивното поведение на хората. Изследванията и търсенията върху тези въпроси ще помогнат за разкриването на механизмите на „възпроизводство“ на агресивното поведение, а оттам ще бъдат разработени и предложени стратегии за справянето с нарастващите тенденции в света, а именно ограничаването на разпространението и повишаването на агресивните актове.

### ИЗЛОЖЕНИЕ

Определението за агресия гласи, че поведение, с което се цели физическа и психическа вреда на човек, който не желае това, е агресивно поведение. Могат да бъдат определени различни варианти на агресивно поведение, които носят и различно наименование. Изследователите на агресивното поведение говорят за „застрашаваща агресия“, т.е. агресия, която не е причинена пряко от поведението на другия, споменават и „откликваща агресия“, т.е. агресия, която е в резултат на нечия провокация. Говори се освен това за „инструментална агресия“ и за „гневна агресия“. Кои са причините, които карат хората да бъдат агресивни? Агресията е силно насочено поведение, което е повлияно както от генетични, така и от съдържателни фактори на средата. Агресията се съдържа и в придобитите индивидуални истории на човека и в някои специфични ситуативни случки. Най-общо можем да определим четири групи фактори, които влияят върху човешката агресия. Това са: придобитите навици, вътрешно-индивидуалните условия, фактори, които намаляват или стесняват действието на агресията и фактори на средата.[1]

Придобитите навици се отнасят до факта, че по-голямата част от човешките агресивни действия са научени действия. Начините, с които човек се научава на агресия са сходни с начините, с които човек се научава да бъде добър към другите – чрез пряко подкрепяне на агресивния акт и чрез наблюдение на агресивно поведение, извършвано от други хора. А. Бандура предлага модел за произхода на агресията. Авторът твърди, че агресията се научава чрез наблюдение на агресивни действия, че агресията се подкрепя от определени социоетални модели и че съществуват някои структурни детерминанти, които предопределят наличието или отсъствието на агресия у хората.[2] Според Бандура, а по-късно и Л. Бърковиц агресивно действащите хора в детството си са били подкрепяни да поддържат

агресивно поведение, наблюдавали са повече агресия от другите и имат някои външно определени характеристики и емоционални реакции, които стимулират у тях агресивно поведение.[3]

Стигаме до вътрешните или личностни условия, провокиращи агресия. Широко разпространено е схващането, че агресивният нагон е част от човешката природа. В същата логика на разсъждение за природния характер на агресията се разполага и тезата на З. Фройд за танатос, агресивният инстинкт на смъртта. Така Фройд свързва човешката агресия с наличието на агресивен инстинкт. Според него у всеки човек съществуват деструктивни агресивни наклонности, които трябва да бъдат облекчавани по пътя на различни агресивни действия, или на различни техники от типа на сублимацията, отреагирането чрез социално по-приемливи начини, чрез намирането на изкупителна жертва и др.

Идеята за наследствеността в агресията се свързва с разпространеното схващане, че тя е животински инстинкт. Науката, която изследва поведението на животните – етологията разработва въпроса за агресията на основата на виждането, че последната е инстинктивна по природа. Етологията обаче не разглежда агресията като деструктивна или диаволична сила, както например подхожда към нея Фройд, а като естествен нагон, който съдържа положителни моменти.

Социалните психолози, от своя страна смятат, че етологията не дава достатъчно аргументи в полза на тезата, че агресивното поведение се наследява. Една от причините е липсата на достатъчно емпиричен материал. Също жизнената история на хора, които днес бихме нарекли пацифисти, показват, че човек не винаги се нуждае от осъбождаване на агресивните инстинкти. По данни на съвременни антрополози някои примитивни племена, сред които племето Арапеш в Нова Гвинея, пигмеите в Конго и др. живеят в общества, в които агресията не е позната. И макар тези примери да са малко на брой и от малки по размер общества, които са неразвити, технологически изостанали и заемат територии, на които не присъстват други групи хора, с тях се разкрива възможността хората да създават неагресивно общество.[4]

Разбира се има доказателства в подкрепа и на хипотезата, че някои генетични и физиологични нарушения могат да повлияят върху вероятността да бъдат извършвани повече агресивни действия. Когато човек реагира на предизвикателство, това се дължи на факта, че изпада в състояние на тревожност, примесена с яд или, както психолозите го наричат – фрустрация. Състоянието на фрустрация се предизвиква обикновено от някоя външна, предизвикателна случка, с която се затруднява постигането на желаната цел. Според вижданията на някои психолози всяка фрустрационна ситуация води до агресивно действие.[1] В зависимост от степента ѝ на изразеност, в зависимост от това дали е болка или депресия, дали е породена от някои външни фактори като силен шум, високи температури, голяма гъстота на населението, тя е в състояние да породи масови агресивни реакции.

Стигаме до факторите, които отхвърлят или намаляват задръжките на хората да действат агресивно. Става дума за забраните, които човек научава най-често по условно-рефлекторен път, по пътя на наказанието, или по пътя на възнаграждението. Морално-етичните забрани, наличието на т. нар. съзнание, научените табута, ценностното схващане да се отговаря на доброто с добро и други социални норми, създават задръжки пред извършването на агресивен акт.

Изследователят Е. Мигърж описва четири основни типа задръжки пред извършване на агресия: 1/ безпокойство или условен страх от наказание; 2/ придобити ценности и нагласи; 3/ емпатия или идентификация с потенциалната жертва; 4/ практически сметки. Отделно се разглеждат действията на родителите или други важни за личността хора, които от детството и впоследствие постепенно създават чувството за вина у извършителя на агресивно поведение и които най-

често се свързват с изпълнение на актове за наказание или порицание.[1]

Четвъртата група фактори, които определят агресията са т. нар. ситуативни фактори. Към тях отнасяме заплахата или атаката, която провокира всяка обикновена агресия. Тук се включват и предизвикателствата, които се наблюдават преди агресивен акт от страна на хората, които обикновено стоят отстранени и подстрекават, за да предизвикат повишаване на емоционалната възбуда у този, който трябва да изпълни агресивното действие. Ситуативни фактори са и някои характеристики на потенциалната жертва, сред които например е членството в група, към която обществото има предразсъдъци /най-често това са малцинствените групи/, фактът, че човек е по-дребен и физически по-непривлекателен и др. подобни характеристики правят потенциалната жертва по-често мишена за агресивни действия.

Един от основните въпроси, които продължава да занимава изследователите е дали гледането, наблюдаването на агресия влияе върху извършването на такава. Теоретичната страна на този въпрос разкрива следното: според виждането за агресия като инстинкт или борба за съществуване гледането на агресивни действия има полезна информация. В същото време наблюдаването на чужда агресия реализира принципа на освобождаване на собствената агресия по пътя на идентификация с агресора. Подобно на виждането на Аристотел за процеса на „катарзис“ при гледането на драма и съвременни учени – В. Конечни и М. Кан показват, че физическият израз на агресията снижава емоционалната възбуда.[4]

Друга теоретична постановка е свързана с принципа за социалното научаване и научаването чрез наблюдение.[3] Тя обръща внимание, че ако агресивните действия на екрана са представени като положителен акт, т.е. ако наблюдаващият види, че агресивният акт води до успех, е очевидно, че той би използвал в своята практика подобно успешно действие. В такъв случай гледането на агресивни действия и това най-вече от децата затвърждава у тях виждането, че агресията е нормално, естествено прието и дори желателно човешко поведение. Според повечето изследователи на агресията, децата още в края на четвъртата си година са в състояние да имитират агресивното поведение на възрастните или поведение на героите от любимите си филми. Може да се види, че тяхното поведение е пряка имитация на действията на героя, но включва и моменти на по-общи агресивни черти. Освен това наблюдаването на агресия на екрана води до повтаряне или подражание преди всичко тогава, когато агресорът преминава през всички препятствия без да бъде наказан. Интересно е да се отбележи, че ако той /героят/не е от същия пол, както и детето, ако детето се характеризира със слаба тревожност или фрустрираност и ако значимите за детето възрастни, присъствали на филма или наблюдавали поведение, че са несъгласни с действията на героя, агресията не се възпроизвежда.

Агресивните действия се копират и възприемат по начина, по който се създават, чрез т. нар. познавателни, в случая агресивно-познавателни сценарии. Според някои социални психолози децата приемат не толкова агресивното действие, колкото агресивно-когнитивния сценарий. Всъщност сценарият е „програма за поведение“, което се научава твърде рано в живота. Тя се запаметява и използва за насочване на по-нататъшното поведение и за разрешаване на социални проблеми.

При наблюдаването на насилие от екрана например агресията се развива по два начина. Различни примери за агресивни сценарии се натрупват, събират, комулират, докато преминат и станат собствено агресивен сценарий. При наблюдения на насилието, то придобива функцията на знак на средата, който от своя страна възбужда и предизвиква научения от детето сценарий.

Очевидно не забраната на наблюдаване на агресивно поведение ще доведе до неговото отпадане. Трябва да се търси баланс, равновесието между

наблюдаваното насилие в масмедията и формирането на задръжки към използване на агресивни поведенчески актове. Последни изследвания в областта на агресията и връзката ѝ с наблюдавано насилие от екрана разкриват, че гледането на сцени с насилие може да доведе както до повишаване, така и до снижаване на агресията в зависимост от социалния контекст. Публиката не е просто сбор от индивиди, тя е социална среда, среща на представители на различни човешки групи /по пол, по статус, по нагласи/. Ето защо не е чуждо, че социалната среда може да потиска и обратно да стимулира агресивно подражание.

### **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

В заключение можем да се спрем върху въпроса какви послания отправя към обществото социалната психология в областта на агресията т.е. в състояние ли сме да контролираме агресията и насилието. По мнение на специалистите в областта на социалната психология два са основните процеса, с които може да се намали донякъде или да се контролира агресията и насилието. В единия случай става дума за катарзис, а в другия - за наказание. Ако се разреши на силно ядосани хора да бъдат агресивни, те вероятно биха се освободили от дозата агресия, но това едва ли ще ги спре да бъдат по-малко агресивни в някой по-късен период, но ако тези хора бъдат научени да разреждат комулираните агресивни тенденции по социално приемлив начин, това би довело до положителни резултати както за тях, така и за социалната група, в която съществуват. Колкото до наказанието, страхът от него влияе в много малка степен върху контролирането и спирането на наличната агресия и предотвратяването на по-късна агресия. Едно наказание влияе само ако агресорът го разглежда като законно, ако то може да бъде приложено веднага след извършване на агресивното действие и ако е създадено на основата на ясна и точна схема, която човек предварително очаква. Но тъй като рядко горните условия са налице изследователите на агресията в областта на социалната психология предлагат няколко, макар и трудни за изпълнение тактики, които биха могли да помогнат при желание за намаляване на агресивното поведение. На първо място става дума за промяна на нагласите спрямо наблюдаването и търпимостта към агресивни действия. Друг момент е промяна в законодателната система, може и тя да стимулира намаляване на агресивните действия, тъй като възнаграждаването и наказанието са свързани пряко с поведението. Намаляването на зависимостта между отрицателните урбанистични условия и извършването на агресивно действие. Промяната на някои навици, което се случва още в ранна детска възраст също води до положителни резултати. Някои променени условия за момчешката социализация също биха могли да намалят агресивността, която сред момчетата е по-разпространена, въвеждането на програми под формата на ролеви тренинги за въвеждането на отговорност, несъизмерима с агресивното поведение като чувството за емпатия, чувство за забава или удовлетворение от спокойните, неагресивни контакти, биха могли да намалят агресивността.

Социалната психология дава надежда да очакваме положителни резултати, ако знаем кои фактори подсилват агресията или агресивното поведение. Това означава, че сме в състояние да контролираме /в известна степен/ агресивността между хората. А смисълът на социалнопсихологическите изследвания в тази област е да осветлят колкото може повече този въпрос, като постепенно, макар и бавно, разкриват факторите, с помощта, на които можем да влияем върху човешката агресивност.

### **ЛИТЕРАТУРА**

- [1] Лейнс Ж. Ф., А. Фрончек. Агресията като междуличностно явление. С. 1980.
- [2] Bandura A. Aggression: a social learning analysis. NY. 1973.

[3] Bercowitz L. victim reactions to aggressive erotic films as a factor of violence against women. Journal of personality and social psychology. 1981.

[4] Brigman J. Social psychology. Harper Collins Publishers. 1991.

**За контакти:**

Гл. ас. д-р Силвия Крушкова, Катедра “Обществено здраве и социални дейности”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0882517554, e-mail: [krovshkova@mail.bg](mailto:krovshkova@mail.bg)